

Bir tarixi roman haqqında

Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi roman ənənəsi bu gün də davam edir və deyim ki, bu ənənə yeni bir mərhələyə qədəm qoyub. Təbii ki, yeni yaranan tarixi romanlar özünün spesifik xüsusiyyətləri ilə seçilir. Mən yazıçı-publisist Sadiq Qarayevin "N" sayılı qəhrəmanlıq" romanını oxuyandan sonra bu qərara gəldim: heç bir ədəbi janr yalnız qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş statik normativlər üzrə "hərəkət" etmir, özünün inkişaf dinamikasında yeni meyillər və tendensiyalarla zənginləşir. Sadiq Qarayevin "N" sayılı qəhrəmanlıq" romanı tarixi roman janrının çox maraqlı bir nümunəsi kimi bu inkişafın mən deyərdim, sonuncu göstəricisidir. Kitabı açıram və 13 müəllifin bu roman haqqında fikirləri ilə tanış oluram.

Akademik İsa Həbibbəyli yazır: "Romanın müəllifi Sadiq Qarayev irəli sürdüyü ideyaları elmi baxımdan əsaslandırmağı və bədii cəhətdən obrazlı şəkildə mənalandırmağı bacarır. Onun elmi və bədii əsərləri elmi idrakla bədii düşüncənin qovşağında yaradılmış orijinal elm və ədəbiyyat nümunələridir. Müəllifin "Sahilsiz təzadlar", "Sahibsiz kölgələr", "Sarvansız zamanlar" və "N" sayılı qəhrəmanlıq" romanları elmi-fəlsəfi və bədii üslubda yazılmış romanlar limi Azərbaycan ədəbiyyatında yeni cığır yaratmış, bədii təfəkkürlə elmi idrakın üzvi vəhdətinin köməyi ilə milli və bəşəri dəyərləri əks etdirmək baxımından fərqli və cəlbedici ədəbi örnəklərin meydana "çıxmasına yol açmışdır". Bu mülhizələr romanı ideya-sənətkarlıq baxımından dəqiq şəkildə izah edir. "Elmi idrak və bədii düşüncə" vəhdətinə mən ilk dəfə dolğun şəkildə İsa Hüseynovun "Məhşər" romanında təsədüf etmişəm. o romanda Nəsimi həm bir filosof, həm də real, canlı bir insan kimi təsvir olunurdu. Və müəllif də bu əsərdə həm filosof kimi, həm də yazıçı kimi diqqətli cəlb edirdi.

Sadiq Qarayevin "N" sayılı qəhrəmanlıq" romanının janrına gəldikdə isə bunu birmənalı şəkildə sənədli tarixi roman kimi qiymətləndirmək doğru olmazdı. Siz istənilən bir Azərbaycan tarixi romanına müraciət edin, həmin romanda mütləq tarixi sənədlərlə bağlı faktlarla, hadisələrlə qarşılaşacaqsınız. Ancaq bu faktlar və tarixi qaynaqlarla təsdiq olunmuş hadisələr həmin romanın yalnız tarixi fonunu təşkil edəcək. Əsas isə müəllifin bədii düşüncəsindən doğan canlı obrazlardır, həmin obrazların daxili dünyası, mənəvi aləmidir. "N" sayılı qəhrəmanlıq" romanında da xeyli sayda yaxın tarixi keçmişlə bağlı olan hadisələr diqqətli cəlb edir, həmçinin bu tarixi hadisələrin iştirakçısı olan şəxsiyyətlər...

Sadiq Qarayevin romanı ikinci Qarabağ müharibəsindən söz açır, 44 günlük Vətən müharibəsi, Ordumuzun şanlı qələbələri, Ali Baş Komandanın və igid əsgərlərimizin, bütünlüklə xalqın mənəvi qüdrəti ilə çalınan ZƏFƏR...

Otuz il biz ağrı-acıqlarla yaşadığımız, az qala ümidimiz də kəsilmiş-

di. İndi isə torpaqlarımız işğaldan azad olunub. Amma... niyə bəs o otuz ildə biz ağrı-acıqlarımızdan yana-yana söz açırdıq və qələbəyə səsləyirdik əsgərlərimizi. İndi sanki qələbədən məst olmuşuq və şeirimizdə, nəsrimizdə, dram əsərlərimizdə bəzi istisnalar nəzərə alınmazsa, 44 günlük qələbələrimizin bədii əksini görə bilmirik. Sadiq Qarayevin "N" sayılı qəhrəmanlıq" romanı bu mənada bir SOS signalıdır.

Romanda mən bir müəllifin üç obrazını görürəm - tarixçi, yazıçı və publisist. Sadiq Qarayev ixtisasına görə tarixçi deyil, biologiya-kimya fakültəsini bitirib, "Orbitlər və universal mövcudluq" nəzəriyyəsinin müəllimidir. Amma nə dəxli? Tarixi roman yazmaq üçün tarixi həqiqətləri bilmək və bunları öz əsərində əks etdirmək vacibdir. Bir də ki, bu otuz ildə biz tarixi içində yaşamışıq, biz tarixləşmişik.

Sadiq Qarayev istedadlı bir publisistdir və onun romanında ən sərt həqiqətlər məhz publisistika dili ilə şərh olunur. Lakin Sadiq Qarayev "rəsmi" publisistika deyil, bədii publisistikaya meyl edir. Bəzən bu publisistik manera çilgün həddə də çatır, bu da təbii-dir. Çünki erməniliyin mahiyyətini şərh etmək üçün lazımdır bu çilgünlükdə, bu qəzəb də... Amma Sadiq Qarayevi bu romanda mən yazıçı kimi daha çox görürəm. Və publisistika onun romanında yazıçılığı ilə birləşir (söhbət üslubların vəhdətindən gedir, çünki ən yaxşı publisist elə ən yaxşı yazıçıdır). Bir yazıçı publisist kimi Sadiq Qarayevin müşahidə qabiliyyəti yetərinə önəmlidir. O, ilk növbədə, müharibənin xarakterini (əvvəlcüdən sonunadək), mahiyyətini çox yaxşı bilir, romanda biz onu MÜHARİBƏNİN İÇİNDƏ görürük. Xüsusilə, ayrı-ayrı rayonlarımızın işğaldan azad olunması prosesi və bu prosədə komandir və əsgərlərimizin vətənpərvərliyi ilə bir sırada döyüşçü taktikası, siyasi fəallıqla fərdi bacarığın vəhdəti... bir sözlə, müharibənin özünün hər bir insanda yaratdığı psixoloji amilləri...

Əsərdə Ali Baş Komandanın obrazı da diqqətdən yayınmır. Və burada qeyd etməyi lazım bilərəm ki, əgər İlham Əliyev Azərbaycanın perzidenti olmasaydı, onun ağıllı və hədəfə vuran göstərişləri olmasaydı, bəlkə də nələrisə itirərdik.

Romanda Azərbaycan döyüşçülərinin bir silsilə obrazları yaradılıb. Baxın: polkovnik Mövlanov, general Bərxudarov, Kamil Şirinov, Seymur, Şükür Həmidov, Vüsal İsayev. Bunların bir qismi epizodik planda nəzərə çarpır, amma unudulmur.

O ki, qaldı düşmən - erməni obrazlarına, biz romanda düşməni (xüsusilə, Zori Balayarı) düşmən kimi tanıyır və onların mənəviyyatsız mənəviyyatlarının uçuruma sürükləndiyini görürük.

Sadiq Qarayevin "N" sayılı qəhrəmanlıq" romanının müasir nəsrimizdə bir hadisə qiymətləndirir və ona gələcək (yəni lap indiki) yaradıcılığında uğurlar arzulayıram.